

H E T G R O O T
NATUUR- EN ZEDEKUNDIGH
W E R E L T T O N E E L
O F
WOORDENBOEK

Van meer dan 1200 aeloude

EGIPTISCHE, GRIEKSCHE EN ROMEINSCHE
ZINNEBEELDEN

O F
BEELDENS PRAEK;

Vervattende eene geleerde en leerzame

UITBEELDING EN BESCHRYVING

*Van alle Deugden, Ondeugden, Genegentheden, Bedryven, Hartstogten,
Kunsten, Leeringen en Zinnelykheden dier aeloude Volkeren:*

MITSGADERS

Van de Hoofdstoffen, Hemellichten, Lantschappen, Rivieren en veele andere zaaken;

Op nieu uit de oirsprongklyke Schriften van

CEZAR RIPA, ZARATINO KASTELLINI,
PIERIUS VALERIANUS, HORUS APOLLO

En andere doorluchtige Vernuften getrokken, in eene Alphabetische Orde gebragt;

Met uitvoerige

AENMERKINGEN en OPHELDERINGEN,

Zoo uit gewyde als ongewyde Schryfets, en een volkomen B L A D W Y Z E R van Zaaken en Woorden verrykt,

Door een' ervaren

T A E L - E N O U T H E I T K U N D I G E N :

Hebbende voor het overige de uitmuntende Dichter

HUBERT KORNELISZON POOT

Die Werk ten opzichte van den Text, eef het ter drukparsé gebragt wierd, in kláer en zuiver Nederduitsch overgeschreven, en achter verscheide Zinnebeelden Dichtkundige Toepasfingen gestelt.

Met fraeije Kunstplaten verfiert.

E E R S T E D E E L

T E D E L F T

GEDRUKT BY REINIER BOITET, Stads Drukker, 1743.

heit tuffchen twee, door den tyt eene waerachtige en volmaekte vrientfchap wort. Nu ontmoet ons een beelt, dat met de voorgaende geheel ftrydigh is, het vertoont de

G R A M S C H A P.

DEze treet ten toonele als eene jonge Vrou, root van kleur, en duifter van gezigt; en dewyl Aristoteles in het VI en IX hoofst. zyner Gelactbeschouwing, als hoednigheden van toornige menschen aenmerkt, dat ze breede schouders, gezwolle kaeken, rootachtige oogen, een ront voorhoofd en eenen spitsen neus met wyde neusgaten hebben, zoo magh men deze gestaltenissen in de affchetsing van dit beelt ook plaets geven. Zy is gewapent, en heeft op haeren helm een' beerekop, die vier en rook uitblaest. In de rechte hant houdt ze een bloot zwaert en in de slinke eene brandende toorts; voorts is ze in 't root gekleet.

Men maelt ze jong, naerdien Aristoteles zegt, dat de jongelingen rasch tot toorn en gramschap verwekt kunnen worden, en ook vaerdigh zyn om de drift hunner grimmigheit op te volgen en uit te voeren; als waerdoor ze dikwyls worden overheert. De reden hiervan is, dat ze eierzuchtigh zyn, en geene de minste verachting lyden willen; gelyk ze dan ook eene bittere spyt toonen, wanneer ze zich eenigszins verongelykt meenen te zien.

Daer staet een beerenhoofd op haer helmet, omdat dit boschdier by uitstek grammoedigh van aert is, en deswege de oorzaak tot dit spreekwoort

woort [A] gegeven heeft: *Fumantem urfi nasum ne tentaveris*, Raekt den rookenden neus van eenen beer niet aen: zoodat de rook en 't vier, 't geen het gezeide helmsieraet uitgeeft, de gramfchap en ontfteltenis des gemoets betekenen.

De bloote degen beduidt dat de gramfchap aenftonts gereet is, om de hant aen 't geweer te slaen en zich te wreken.

Door de vlamme fakkelt moet het hart [B] der toornige menfchen verftaen worden, dat geftheadigh als brant, en zich zelve verteert [C].

De gezwolle wangen (wy komen hier weder by Aristoteles) beduiden, dat de gramfchap het lichaam doorgaens ontftelt en verandert, ter oorzae-

I. Deel: Z z z z z z ke

[A] Men vind het by Martiaal Lib. VI. Epigr. 64. vs. 27.

Rabido nec perditus ore

Fumantem nasum vivi tentaveris urfi:

Sit placidus licet & lambat digitosque manusque,

Si dolor & bilis, si iusta coegerit ira,

Urfus erit.

Het spreekwoordt wort gebruikt, om te kennen te geven, dat men die niet moet tergen, die quaedt kunnen doen, en van zelfs licht genoeg gram worden. Die met de wilde beesten omgaen, zegt Erasmus (1), getuigen, dat de beeren, als ze aen dat gedeelte worden getroffen, voornamentlyk worden getergt tot gramfchap. Voorts kent Piërius (2) aen uit Klaudiaen (3), dat die Dichter niet onaerdig verziert, dat de helſche Rechter Rhadamanthus die geene, die op de weerelt grammoedig, en wreedt hebben geleeft, veroordeelt om drie duizent jaer te wonen in beeren. Dat zelfde hadden ook Plato en anderen (zy zyn te vinden by dien zeer belezenen Kaspar Barthius over den genoemden (4) Klaudiaen) geleert, ſtellende, dat de boozen na hun doot wierden herſchept in zulke beesten, met welkers natuure zy meest overeenquamen in hun leven; roofgierige in wolven, liſtige bedriegers in voffen enz. Hoor Boëtius (5): *Gemerkt de dengt alleen*, zegt hy, *den menſch boven de menſchelykheit verheffen kan, zoo moet ook de ondeugt, die den menſch zynen menſchenaerdt ontrooft, hem verre beneden de waerde der menſchen nederſtoven. Zoo kunt gy dan iemand door zonden vervormt, geen menſch meer noemen. Blaekt een geweldenaer, die andere lieden goederen rooft, in geltgierigheit? die is eenen wolfgelyk, Is iemand ſtont, en onruſtig, om zyne tong tot geſchillen te miſbruiken; die heeft eenen hondenaert. Die zig vermaekt, als hy door liſtige laegen eenen anderen het zyne ontvreemt, is gelyk de looze voffen. Woedt iemandt van vervolgen toorn; denk, hy heeft een Leeuwenhart. Vreeft hy angſtig, en vlugt hy, daer niets te vreezen is? acht hem een bloede hinde. Is hy traeg en dom? noem hem eenen ezel. Verandert hy ligt, en wiſpeltuurig, zyn voornemen? hy verſchild niets van eenen vogel. Legt hy verzopen in vuile, en onreine welluſten? hy vermaekt zig als een zotte in verfoeilykheden. Zoo verlieft hy, die de dengt verlieft, zyne menſchelykheit, en tot den Godlyken ſtaet niet kunnende overgaen, wort hy verandert in een wilt dier.* Den beer als een zinnebeeld van toorn meent Piërius ook te vinden in den Bybel (6). Want als Eliſa de Profeet den wegh opging na Bethel, en kleine jongens hem ontmoetende en naroevende, *kaelkop, gae op, kaelkop, gae op*, in gramfchap ontſtoken dezelve hadde gevloekt, zyn 'er twee beeren gekomen uit het wout, die, als wrekers van Gods toorn over deze ſtoute baldadigheit, *twee-en-veertich* van die jongens verſcheurden. Dit meent hy, dat een zinnebeeld is geweest van de *twee Heidensche Vorſten* Vespasianus en Titus, die na verloop van *twee-en-veertigh* jaeren na den opgang van Kristus ten hemel, als uitvoerders van Godts rechtvaerdige gramfchap over de Joden, Jeruſalem deerlyk hebben verwoeft.

[B] De Egiptenaeren hebben dan de gramfchap en oploeptheit niet qualyk verbeelt, gelyk Cyrillus (7) van Alexandrien en Plutarchus (8) getuigen, door een roofter, daer vuur onder en een hart boven op lag: hoewel zy na 't zeggen van den laetſten ook zoo den hemel hebben afgeſchetſt. Zie de reden daer van by Plutarchus zelve, en by Piërius *Hierogl. Lib. XXXIV. cap. 7.*

[C] Uit die aenmerking zeide Naukrates zeer wel, dat *de grammoedige menſchen hetzelfde wederuaert als de lampen*, die namentlyk door haer eigen olie verbranden.

ke van des bloets opziedinge, die ook de oogen als een vier [D] doet glimmen.

Het roode gewaet enz. Zie de volgende Verbeelding.

[D] De vergelyking van 't vier by de gramschap is bekend, en vooral menigvuldigh by de Poëten. Zie de verzameling der Zinnebeelden, gehecht aen Piërius, *Lib. IV. tit. Ira, pag. 114.* Hier uit trekt men ook de verklaring van die verborge zinspreuk van Pithagoras *πῦρ μαχαιρὰ μὴ σκαλεύειν*, dat is, *steek geen vuur met een degen*: waer mede men wil, dat hy zoude hebben te kennen gegeven, dat men niemant, voor al geen machtigen, moet tergen tot gramschap: hoewel 'er ook andere uitleggingen van die zinspreuk worden gevonden. Men zie Erasmus *Chil. 1. Cent. 1. Ad. 2. Symb. 5.* en Gyraldus in *Interpret. Symb. Pythag. col. 648.*

G R A M S C H A P.

Eene Vrouw in rooden gewaede dat zwarte boorden heeft. Zy is blind en schuimbekt, en heeft den kop van eenen Rinoceros tot een sieraet op haer hoofd. Nevens haer staet een Cinocefalus.

Daer Statius [A] eene beschryving maekt van Mars of Mavors huis in Thracie, zeit hy dat daer onder anderen ook de gramschap woonde, die hy *root* noemt, en ik heb 'er niet tegen: want ze komt uit de beweginge van het bloet [B] hervoort, en verwekt altyt wrackzucht tot schade en ondergang van anderen; en daerom draegt ze ook zwarte koorden [C] aen haer kleet.

Het hoofd van eenen rinoceros [D] wort haer bygevoegt, omdat dit dier, hoewel het zeer traeg is [E] in het gram worden, nochtans wanneer het

[A] Thebaid. Lib. VII. vs. 47.

Digna loco statio. primis salit Impetus amens
E foribus, cæcumque Nefas, Iræque rubentes:
Ex angustisque Metus, occultisque ensibus adstant
Insidiæ; geminumque tenens Discordia ferrum.

[B] Daerom willen sommige de gramschap verbeelden door een Kalkoen, in wien zich die rootheid des bloets by uitstek openbaert als hy gram wort. Men zie de verzameling der Zinnebeelden, gemelt over 't vorige beelt.

[C] De zwarte kleur betekent *boosheit*: gelyk wy reets te voren hebben aengewezzen over 't eerste beelt der Boosheit aenmerking B. *blad. 213.*

[D] Of *neushoorn*, zo genaemt, omdat dit dier een hoorn op zyn neus draegt, waer mede het zyne vyanden, in zonderheit den Olifant, quetst. Wat hoger als die eene hoorn, zit nog een andere, wat kleinder. Zie Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. II. cap. 20, 21 en 22.*

[E] Zoo ook de Olifant. Want hoewel hy van natuure zachtmoedig is, nochtans, als hy getergt wort, zoo is hy boven mate gram en niet te stillen. Hannibal zegt, Piërius (1) (wiens geleerde arbeit ons al dikwils zoo veel stoffe verschafft heeft om wat wetenswaardigs over deze Zinnebeelden te zeggen, en dien wy hopen dat ons daerin ook nog menigmael, tot genoegen van den Nederlandschen Lezer, zal dienen) kende deeze natuur van dit dier wel, en heeft 'er zich in den noodt ook zeer wel van bedient. Want moettende een zekere rivier overtrekken, en geene schepen of vloten hebbende of kunnende greecdt krygen om de olifanten over te voeren, nochte dezelve op geenerlei wyze daer toe brengen, dat zy in die rivier in gingen en ze overzwommen, belaste een van zyn volk den allermoedigsten Olifant te quetsen onder 't oor, en dan met alle spoed over de rivier te vluchten. Dit geschiet zynde, wiert de Olifant zoo verwoedt van toorn, dat hy uit een wrackzucht om den genen, die hem gequetst hadde, te vernielen, hem vervolgde en door de rivier doorzwom: dat de andere toen nadeden. Om deze twee zoo verschillende hoedanigheden, zeggen de Mauritaensche Moren, dat een olifant twee harten heeft: waer van hem 't eene zoude aenzetten tot gramschap, 't ander tot zachtmoedigheit.

(1) Hier.
Lib. II.
cap. 18. ex
Frontini
Stratag.
Lib. I. c. 7
Ex. 2.

het door veel tergens zich vergrimt, byster ongeftuimigh is. Dit is, dunkt my, eene edelmoedige gramfchap, en ik durf ze 'er wel voor veilen, dewyl ik weet, dat ze haere koopers vinden zal: maer om voort te gaen, De Egiptenaers maelden, als zy de gramfchap vertoonen wilden, een cinocefalus [F], dat het gramfte dier is van allen.

Blint, en met een' befchuimden mont wort ze verthoont, omdat een mensch, die door de gramfchap ingenomen is, het licht der reden [G] verliest, en met woorden en daden zynen evenmensch zoekt te befchadigen. Het fta my vry hier een gedicht van den Heere Gerard Brant in te laffen, Heere zeg ik, naerdien ik zie, dat fommigen den eernaem Heer juist alleen op deftige Schryvers, die nogh leven, willen toegepast hebben, en die doot zyn dit eerwoort weigeren; maer ik wil hier geen en oorlogh over aenheffen. Den braven Man, die my dit in 't oor beet, bedank ik, en blyf dan nogh veel aen hem fchuldigh. Hoor den gemelden Poët Brant flechts.

*Verwoede mensch, betem d' oploopheden.
Uw toornigheid verduistert alle reden,
Ontfelt de ziel, verwekt een' storm in 't hert,
Daer 't bloet door ziet, als 't lichaem gaende wert.
Uw voorhoofd fronst, en bei uw oogen branden.
Hoe fchudt uw lip, hoe knerffen al uw tanden!

Uw hairen zelfs als borstels opwaert stygen.
Uw fchorre keel kan naeulyx aëmtogt krygen.
Hoe klopt het hart in uw ontrufte borst;
Dat vafst naer wræk, naer bloet van menschen dorst!
Wat durft de tong voor klank flaen in uw ooren?
De lafter laet zich door uw lippen hooren.

Wat dreigt uw mont verwarelyke rampen?
Hoe fchernut uw hant, terwyl uw voeten stampen!
Hoe bleek, hoe dootsch verthoont zich uw gelaet!
De fchrik van 't quaet, daer 't hart van zwanger gaet,
Dryft al het bloet vafst in naer d' ingewanden.
Maer och, hoe raekt gy na die kou aen 't branden!*

Het gedicht is te lang om hier uit te fchryven, maer flaet echter zeer wel op ons onderwerp. De lezer kan het vinden in G. Brants Poëzy, bladz.

Zzz zzz 2

60

[F] Volgens Horus Apollo *Lib. I. Hierogl. 13.* en Piërius Valerianus *Hierogl. Lib. VI. cap. 11.* die van deeze foort van aepen ook een befchryvinge geeft in dat zelve boek *cap. 1.*

[G] Dionisius Kato zegt in zyne Zedeversjes:

*Iratus de re incerta contendere noli:
Impedit ira animum, ne possis cernere verum.*

Dat is,

*Twist nooit in grammen moedt: dewyl de gramfchap niet
Kan lyden, dat 't verftant verblint de waerheit ziet.*

Zeer wel zegt Vondel in zynen Palamedes in den perfoon van den wyzen Nestor:

*Laet de fchael
Van waere billykheit beflecchten d' ongelyken.
Hoe kan een toornig zwaert een wettigh vonnis ftryken?
Wie 't recht heeft op zyn zy, dik sneuvelt door het spits.
Laet reën n fcheiden: 't zwaert is oordeelloos en bits.*

60. daer wy hem korthheitshalve moeten heenewyzen. Petrarcha [H] voort, om 'er zoo niet af te scheiden, noemt *de gramschap eene korte razerny*, en voegt 'er aen, dat *zoo ze niet ras gebreidelt wort, zy eene lange razerny is, die haeren meester dikwyls tot schande, en daerna ter doot brengt.*

[H] Nel Sonetto 197.

Ira è breve furor, e chi no 'l frena
E furor lungo; che il suo possessore
Spesso à vergogna, e à morte tal' hor mena.

(1) Lib. I. Horatius hadde al voor hem gezegt (1):

Ep. 2. v. 62

Ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret,
Imperat: hunc frænis, hunc tu compesce catena.
*De snode gramschap is een korte razerny:
Regeer uw wrevelen moedt: want zekerlyk zoo gy
Hem niet regeert, hy zal wel haest u tot uw schande
Regeeren: dwing hem dan met ketenen en banden.*

(2) Tusc. Quæst. L. IV. cap. 23

Is 'er wel iets, vraegt Cicero (2), dat de razerny gelyker is dan de gramschap? die Ennius met recht noemt een begin der razerny. De kleur, de stem, de ogen, de adem, de tomeloosheit in woorden en daden, wat is 'er in die alle, dat deel heeft aen een gezont verstant? Wat is 'er lelyker dan Achilles, en dan Agamemnon by Homerus, als ze kyven? Ja Ajax is door zyne gramschap tot razerny, en aen zyn doot geraekt. Niet qualyk wort zoo een razende gramschap vergeleken by een wilt zwyn, dat op zyn tanden knersende, en aangedreven door al te grote wrackzucht, met een dol geweld zelfs een sterken boom tracht om verre te slaen; dogh te vergeeffsch, en met geen andere uitkomst, als dat het zyn eigen tanden breekt, en zich vruchteloos afmat, tonende alzoo hoe schadelyk een dulle verbolgentheit is, die den toom der reden weigert te gehoorzamen: gelyk de bovengemelde verzameling der Zinnebeelden (3) zeer wel leert.

(3) Lib. IV. tit. Ira furor brevis, verwoedheit van toorn ook door een nadrukkelyk zinnebeeld aangewezen, stellende daer voor een leeuw, die zyn eige jongen verscheurdt, het vleesch tot de beenderen toe zelfs afyrende: gelyk Horus (4), en uit hem Piërius Valerianus (5) aentoon, waerdig om te worden nagelezen. Zie ook Claudius Minos over het 63 Zinnebeeld (5) Hierog van Alciatus, en de boeken van Seneka over de Gramschap, en de verhandeling van L. I. cap. 9. Plutarchus wegens het beteugelen van dat zelfde quaet.

GROOTMOEDIGHEIT. EDELMOEDIGHEIT.

Het onderscheit der beelden, die in dit werk volgens den rang der letteren malkander te volgen hebben, zagen wy voorheene dikwyls zeer groot, en 't is hier ook zoo; want elk weet, hoe veel de grootmoedigheid